

▲ شرایط اقتصادی امروز، فعالان اقتصادی و تجار را نسبت به ثانیه‌ها و دقیق حساس کرده است.

احیای ابزار مالی «اعتبار در حساب جاری» حرکتی نو در بانکداری اسلامی

دکتر علیرضا شیرانی

نظری، راه حل عملی و کاربردی آن نیز ارائه شود، به نحوی که بتوان به یکی از نیازهای مبرم بانکی فعالان اقتصادی پاسخ گفت.

بیش از ۴ سده است که از تاریخ بانکداری کلاسیک و ربوی می‌گذرد، در حالیکه از عمر بانکداری اسلامی فقط ۴ دهه گذشته است. بزرگترین رویداد بانکداری اسلامی در ۴ دهه گذشته ۱۷ سال پیش در کشورمان اتفاق افتاد که

پویای شیعه، در هر زمان و مکانی راه‌حلی عملی، علمی و منطبق با موازین شرعی را برای مسایل و معضلات پیچیده روزمره بشر بدست آورد نیز شکی نیست.

با تکیه بر این اصول مسلم، موضوع این مقاله، تحت عنوان احیای ابزار مالی «اعتبار در حساب جاری» در چارچوب عقود اسلامی تدوین و سعی شده است که علاوه بر مبانی

در اینکه اسلام مکتبی است جهان شمول، فرا شمول، فراگیر و منطبق با فطرت بشر و پاسخگوی نیازهای مادی و معنوی انسان در همه زمان‌ها و مکان‌ها شکی نیست.

در اینکه با بهره‌گیری از جامعیت این مکتب انسان ساز و زیر بنای فکری، اعتقادی و نظری آن، و تجربیات ارزشمند مسلمانان طی قرون متمادی، می‌توان همواره تلفیقی از مبانی نظری و تجربی را بدست آورد و با استفاده از فقه زنده و

* این مقاله نخستین بار در شهریور ۱۳۸۰ در دوازدهمین همایش بانکداری اسلامی ارائه شد.

برای اولین بار در تاریخ بانکداری جهان، به یکباره کل سیستم و نظام بانکی کشور به بانکداری بدون ربا تغییر یافت.

اکنون پس از ۱۷ سال از اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا، دارای گنجینه‌ای از تحقیقات علمی و مطالب نظری در این مورد بوده‌ایم که بخش قابل توجهی از آن به همت مسوولان، اساتید و پژوهشگران همین موسسه (موسسه عالی بانکداری ایران) حاصل شده است. از طرف دیگر، کمتر از دو دهه تجربیات عملی و ارزشمندی را پشت سر گذاشته‌ایم و وقت آن رسیده است که با تجدید نظر واقع‌بینانه در قوانین و مقررات و دستورالعمل‌های اجرایی و ارزیابی دقیق عملکرد خود، به رفع چالش‌ها، کاستی‌ها و نقایص پرداخته و پاسخگوی نیازهای روز جامعه خود باشیم.

یکی از ابزارهای تأمین مالی مهمی که امروزه در فعالیت‌های مختلف اقتصادی و در نظام بانکداری بین‌المللی و داخلی در کشورهای مختلف جهان و در سطح وسیع مورد استفاده قرار می‌گیرد «اعتبار در حساب جاری» است. تسهیلات اعتبار در حساب جاری قبل از اجرای عملیات بانکی بدون ربا در کشورمان بیش از ۱۴ درصد کل تسهیلات سیستم بانکی را به خود اختصاص می‌داده است.

بعد از اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا، این ابزار مالی مهم به طور رسمی از فعالیت‌های بانکی کشورمان حذف شد، در حالیکه نیاز به آن باقی مانده و خلاء آن را در فعالیت‌های روزمره تجاری، منابع غیر بانکی و غیررسمی و به صورت ربوی با نرخ‌های بسیار زیاد پر کرده‌اند و ادامه این وضع، تبعات اقتصادی نامطلوبی به دنبال داشته و بکارگیری روش‌های غیر مشروع را توسعه می‌دهد و ناچار برخی از فعالان اقتصادی را به سوی استفاده از این منابع سوق می‌دهد و فعالیت اقتصادی افرادی را که مایل نبوده یا قادر نبوده‌اند که نیازهای مقطعی خود را از این طریق تأمین نمایند، دچار رکود و توقف کرده است.

امروزه با گسترش و توسعه و پیشرفت ارتباطات، زمان در مبادلات تجاری و فعالیت‌های اقتصادی نقش بسیار عمده و اساسی دارد. تجارت الکترونیکی، فعالان اقتصادی و تجار را نسبت به تالیه‌ها و دقایق حساس کرده است. بنابراین، برای اتخاذ تصمیمات در فعالیت‌های اقتصادی باید تجار به منابع مالی

مطمئن و سهل‌الوصول و لحظه‌ای دسترسی داشته باشند و به محض اینکه قیمت و کیفیت کالایی را مناسب تشخیص دادند، نسبت به خرید و یا فروش آن اقدام کنند.

طی این ۱۷ سال، بانک‌ها بر اساس دستورالعمل‌های مصوب، برای تأمین منابع مالی مورد نیاز تجاری از عقد مضاربه استفاده می‌کنند. از مشتریان سوال می‌شود که چه کالایی را با چه قیمت خریدی، با پیش‌بینی چه قیمت فروشی، چه مدتی، از چه محلی خرید نموده و در چه محلی بفروش می‌رسانند و براین اساس، هر معامله‌ای را به صورت یک طرح و پروژه دیده و بر این اساس قراردادای تنظیم می‌شود و با توجه به میزان تسهیلات و نوع مشتری و وثایق مورد نیاز، مراجع مختلف بانکی تصمیمات لازم را اتخاذ می‌کنند و در صورت تصویب، اعتبار مورد نیاز مشتری، ظرف سه روز تا بیش از یک هفته در اختیار وی قرار خواهد گرفت و برای انجام معامله بعدی نیز همین روال مجدداً تکرار

○ آیا اعتبار در حساب جاری با موازین شرعی و با بهره‌گیری از عقود اسلامی قابل انطباق است؟

می‌شود.

مشتری در این بوروکراسی اداری وقت و فرصت‌های زیادی را از دست می‌دهد، در حالیکه اگر یک خط اعتباری مشخص برای فعالیت‌های تجاری و حتی سایر فعالیت‌های اقتصادی در نظر گرفته شود و اعتباری در حساب جاری به مشتری داده شود، او می‌تواند در لحظه مناسب اقدام نموده و از وجود سرمایه لازم برای فعالیت‌های خود در حساب جاری خود مطمئن باشد.

سوالاتی که در این مورد مطرح می‌شود، عبارتند از:

الف - آیا اعتبار در حساب جاری با موازین شرعی و با بهره‌گیری از عقود اسلامی قابل انطباق است؟

ب - آیا اعتبار در حساب جاری با قوانین جاری کشور مغایرت ندارد؟

پ - آثار اقتصادی اعتبار در حساب جاری در بعد کلان و خرد آن چگونه است؟

ت - مکانیزم اجرایی اعتبار در حساب جاری به چه شکلی می‌تواند باشد؟ راه حل عملی و کاربردی آن چیست؟

انطباق «اعتبار در حساب جاری» با موازین شرعی و بهره‌گیری از عقود اسلامی

در بین عقود اسلامی، بهره‌گیری از عقد مضاربه مناسبترین و برجسته‌ترین مورد برای انواع فعالیت‌های تجاری می‌باشد. بر اساس فتوای بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، حضرت امام خمینی (ره) مضاربه قرار دادیست میان دو طرف که بر مبنای آن یک طرف، عهده‌دار کل سرمایه و دیگری، عهده‌دار کار تجارت بوده و سود آن میان آن دو تقسیم می‌شود. در شرعی بودن مضاربه هیچ شکی نیست. مضاربه در سنت و اجماع از زمان رسول اکرم (ص) تا به امروز مشروعیت داشته و خود آن حضرت قبل از بعثت با اموال حضرت خدیجه کبری به مضاربه می‌پرداختند.

مضاربه در کتب فقهی همه فقه‌های شیعه، از جمله شیخ طوسی در کتاب النهایه و شیخ صدوق و سایر فقها مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. مضاربه از سه رکن تشکیل شده است:

۱- سرمایه که باید نقدی باشد و مالک در اختیار عامل قرار می‌دهد.

۲- کار که عامل برای اداره سرمایه و فعالیت تجاری انجام می‌دهد.

۳- سود که حاصل کار تجاری عامل با بهره‌گیری از سرمایه است و سهم هر یک از دو طرف باید در صدی از سود باشد.

به موجب نظر امام خمینی (ره) در صفحه ۱۶۲ رساله نوین مسایل اقتصادی، مضاربه به دو نوع تقسیم می‌شود:

۱- مضاربه خاص یا مقید که نوع کالا، مدت مضاربه و محل مضاربه مشخص می‌شود و عامل فقط در آن چارچوب باید به فعالیت بپردازد. این نوع مضاربه، هم اکنون در سیستم بانکی مورد استفاده قرار می‌گیرد و تسهیلات نخستین تجاری در چارچوب این نوع مضاربه و به صورت پروژه‌ای اجرامی‌شود.

۲- مضاربه عام یا مطلق یا آزاد که از قیود عنوان شده در مضاربه خاص آزاد بوده و مالک اذن مطلق به عامل می‌دهد. به عبارت دیگر صاحب سرمایه مبلغ مشخصی را در اختیار عامل قرار می‌دهد و عامل می‌تواند آن سرمایه را در جهت خرید و فروش و فعالیت‌های تجاری مشروع بکار بندد و سود حاصله هم به نسبتی که تعیین شده، بین دو طرف تقسیم می‌شود. از این نوع مضاربه می‌توان برای احیای «اعتبار در

حساب جاری» استفاده کرد.

از طرف بانک سرمایه نقدی که مقدار و میزان آن نیز به صورت یک خط اعتباری مشخص است، در اختیار مشتری قرار می‌گیرد. مشتری در بدو امر نوع فعالیت‌های تجاری را که می‌خواهد انجام دهد، به طور کلی برای بانک مشخص نموده و سود مورد انتظار را نیز پیش‌بینی می‌کند. سهم بانک و مشتری طی قراردادی از سود پیش‌بینی شده مشخص می‌شود. مدت خط اعتباری عموماً یک سال تعیین می‌شود و در طول این مدت، مشتری می‌تواند با استفاده از صدور چک به عنوان دستور پرداخت برای خرید کالا، از خط اعتباری در نظر گرفته شده به طور یکجا یا به تدریج استفاده نموده و با آن کالاهای مورد نظر را خریداری کند و به محض فروش تمام یا بخشی از کالاها، وجه آن را به حساب خود واریز می‌کند و بدون هیچگونه معطلی یا بوروکراسی اداری، می‌تواند در هر لحظه‌ای که اراده کند و شرایط مطلوبی را در بازار بیابد، تا سقف اعتبار تعیین شده از خط اعتباری استفاده کرده و نهایتاً در پایان سال نسبت به تسویه حساب و تعیین سهم سود حاصله هر یک از طرفین مبادرت ورزد. تمام شرایط عقد مضاربه را می‌توان در چارچوب قرار داد منعقد با مشتری بانک اعمال کرد. مسلماً مشتری حق نخواهد داشت که با استفاده از این منابع، به فعالیتی غیر از تجارت بپردازد. میزان دریافت‌ها و پرداخت‌ها از حساب جاری کاملاً مشخص است و بانک می‌تواند از عامل بخواهد که نسبت به ارایه صورت حساب‌های خود برای فعالیت‌های تجاری انجام شده و سود حاصله به بانک مبادرت نماید. در کتب فقهی این نوع مضاربه مصطلح‌تر از مضاربه خاص می‌باشد.

در سال ۱۳۷۱ از مقام معظم رهبری در رابطه با مشروعیت قراردادهای مضاربه عام یا مطلق استفتایی به عمل آمده که سوال و پاسخ مذکور به شرح زیر بوده است:

سوال: در صورتی که در عقد مضاربه تجارت خاصی شرط نشود و مالک (بانک) طی قراردادی میزان سرمایه خود را مشخص و به صورت مطلق در اختیار عامل قرار دهد و عامل کلاً با سرمایه معاملات متعدد و متنوعی را انجام دهد و سود حاصله را متناسب با مقدار سرمایه بکار گرفته شده (به صورت سهم مشاع از کل سود) به مالک (بانک) پرداخت کند و در پایان مدت قرارداد که معمولاً یک سال است، مالک

(بانک) با عامل، حساب‌های فی‌مابین را تسویه نماید، اشکالی وجود دارد یا خیر؟
پاسخ: بسمه تعالی، قرارداد مضاربه به صورت یاد شده اشکال ندارد.

بنابراین، با توجه به اینکه عقد مضاربه از جمله عقود است که از صدر اسلام تاکنون استمرار داشته و مورد تأیید و قبول کلیه فقه‌های شیعه و علمای اهل سنت است و «اعتبار در حساب جاری» دقیقاً در این چارچوب در اختیار عامل قرار می‌گیرد، کاملاً منطبق با موازین شرعی و در چارچوب عقود اسلامی است.

انطباق «اعتبار در حساب جاری» با سایر قوانین جاری کشور

الف- قانون بانکداری بدون ربا و دستورالعمل اجرایی مضاربه و آیین‌نامه اجرایی مضاربه: به موجب ماده نهم از فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون

از عقد مضاربه عام می‌توان برای احیای اعتبار در حساب جاری استفاده کرد.

ربا، بانک‌ها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش امور بازرگانی در چارچوب سیاست‌های بازرگانی دولت، منابع لازم را بر اساس قرارداد مضاربه در اختیار مشتریان با اولویت دادن به تعاونی‌های قانونی قرار دهند. به موجب مواد ۳۶ تا ۳۹ آیین‌نامه اجرایی مضاربه، مضاربه قراردادی است که یکی از طرفین (مالک) عهده‌دار تأمین سرمایه نقدی می‌شود، با قید اینکه طرف دیگر (عامل) با آن تجارت کرده و در سود حاصله شریک باشند.

در این رابطه بانک‌ها می‌توانند سرمایه نقدی لازم را در اختیار عامل - اعم از شخص حقیقی یا حقوقی - قرار دهند. همچنین، به موجب مواد ۱ تا ۱۶ دستورالعمل اجرایی مضاربه، ضمن ارایه تعریف مجدد از عقد مضاربه گفته شده که بانک‌ها می‌توانند سرمایه نقدی (منابع) مضاربه را یک جا یا بر حسب نیاز به تدریج در اختیار عامل قرار دهند. همچنین، مدت قرارداد مضاربه یک سال تعیین شده است. به هر حال، انعقاد عقد مضاربه عام با عامل توسط بانک، هیچگونه مغایرتی با مفاد قانون بانکداری بدون ربا و آیین‌نامه و دستورالعمل مربوطه

نداشته و در هیچیک از این مواد هم قید نشده است که بانک‌ها الزماً باید در چارچوب قرارداد مضاربه خاص مبادرت به اعطای تسهیلات نمایند.

ب- انطباق «اعتبار در حساب جاری» با قانون مدنی: مواد ۵۴۶ تا ۵۶۰ از فصل ششم قانون مدنی ایران به تشریح عقد مضاربه اختصاص یافته و در این مواد به تعریف عقد مضاربه، نقدی بودن سرمایه، مشاع بودن سود حاصله از مضاربه و تقسیم آن بین مالک و عامل اشاره شده است. هیچیک از مواد قانون مدنی نیز عقد مضاربه مطلق را منع ننموده، بلکه مواد قانونی مذکور عقد مضاربه عام را تأیید کرده است، حتی در ماده ۵۵۳ قانون مدنی گفته شده «در صورتی که مضاربه مطلق باشد (یعنی تجارت خاصی شرط نشده باشد) عامل می‌تواند هر نوع تجارتی را که صلاح بداند، بنماید، ولی در طرز تجارت باید متعارف را رعایت نماید.

بنابراین، بر طبق قانون مدنی نیز اگر «اعتبار در حساب جاری» در چارچوب مضاربه عام انجام شود، احیای این تسهیلات مغایرتی با قانون مدنی نیز ندارد.

پ- انطباق «اعتبار در حساب جاری» با قانون چک: در ماده سه قانون اصلاح موادی از قانون چک، مصوب ۷۲/۸/۱۱ آمده است «صادرکننده چک باید در تاریخ صدور، معادل مبلغ چک در بانک محالاً علیه نقد یا اعتبار قابل استفاده داشته باشد.» همانگونه که ملاحظه می‌شود، در این ماده قانونی دو نکته قابل توجه است:

۱- اصلاحیه قانون چک در ۱۱ آبان ماه سال ۷۲ به تصویب رسیده و تاریخ تصویب این قانون بعد از تصویب و اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا بوده است.

۲- در این قانون به اعتبار قابل استفاده در حساب جاری صادرکننده چک اشاره شده و بنابراین، قانونگذار و شورای نگهبان اعتبار در حساب جاری را مغایر با شرع و سایر قوانین تشخیص نداده‌اند.

بنابراین، قوانین و مقررات جاری نه تنها مغایرتی با اعطای «اعتبار در حساب جاری» ندارند، بلکه مضاربه عام و اعتبار در حساب جاری دارای مبانی حقوقی و قانونی است.

آثار اقتصادی «احیای ابزار مالی اعتبار در حساب جاری»

افرادی که در عرصه اقتصادی فعالیت دارند، هر کدام از آنها به تناسب نوع و حجم فعالیت‌های خود نیاز به تسهیلات خاصی دارند و هر نیاز خاص با تکنیک و روش خاصی تأمین مالی می‌شود. اگر بانک‌ها جوایب‌گویی نیازهای مشتریان خود نباشند، نیاز از بین نمی‌رود، ولی راه و روش تأمین آن و مسیر قانونی و طبیعی آن تغییر می‌کند.

یکی از نیازهای معمول در بازار کار و کسب و تجارت، نیازهای فوری و کمبودهای اتفاقی است که بعضاً برای تجار و فعالان اقتصادی غیر قابل پیش‌بینی است. از طرف دیگر، عموماً افرادی که به فعالیت‌های اقتصادی می‌پردازند، خودشان به تنهایی قادر به تأمین سرمایه لازم برای فعالیت‌های خود نیستند. لذا به ناچار باید از منابع مالی بانک‌ها، موسسات اعتباری و دیگران استفاده کنند.

بعد از اجرای قانون بانکداری بدون ربا، بانک‌ها تسهیلات اعتبار در حساب جاری را متوقف نموده و به جای آن، با استفاده از عقد مضاربه خاص نسبت به تأمین سرمایه مورد لزوم بخش تجاری اقدام می‌نمایند. بنابراین، برای هر مورد فعالیت تجاری، شخص باید یک درخواست جداگانه را به بانک ارائه نماید و در هر مورد باید نوع کالا و مدت قرارداد مشخص باشد. هم چنین، باید حداقل سود مورد انتظار پیش‌بینی شود. بنابراین، تأمین اعتبار هر مورد خرید کالا در پروسه بررسی‌های بانک بین ۴ تا ۷ روز طول می‌کشد، در حالیکه با توجه به شرایط روز معاملات و نرخ کالاها، شرایط خرید و فروش لحظه‌ای بوده و در این رابطه بسیاری از فرصت‌ها از دست می‌رود و به علت عدم کارایی این سیستم، در بسیاری موارد بازرگانان ناچار به منابع غیر بانکی مراجعه نموده و تبعات منفی زیادی به بار می‌آید، در حالی که اعطای اعتبار در حساب جاری دارای مزایای زیر است:

- ۱- پاسخگویی به نیازهای روز فعالیت‌های تجاری.
- ۲- سرعت گردش نقدینگی در بخش تجاری و از بین رفتن رکود.
- ۳- تضعیف بازار ریسوی و غیررسمی، تقویت بانک‌ها و موسسات اعتباری.

۴- انتقال غیررسمی تسهیلات به بخش‌های تولید و مولد تجارت و به صنعت یا کشاورزی یا ساختمان.

۵- کاهش هزینه‌های مالی در فعالیت‌های تجاری و کاهش قیمت برای مصرف‌کننده نهایی - کاهش تورم.

۶- ایجاد فرصت‌های شغلی در سایر بخش‌ها.

۷- از بین بردن بخشی از تخلفات ناشی از صدور چک‌های بلامحل.

۸- نگرش منفی در بخش تجاری به عنوان دلالتی - واسطه‌گری - احتکار - غیر مولد بودن حلقه واسطه بین واحدهای مولد، چه از نظر تأمین مواد اولیه و یا فروش محصولات در بخش‌های صنعت و معدن، کشاورزی و حتی مسکن و ساختمان.

با توجه به مفاد ماده ۳ قانون اصلاح مواد از قانون چک، مصوب ۷۲/۸/۱۱ ملاحظه می‌شود که قانونگذار و شورای نگهبان، اعتبار در حساب جاری را معاینه یا شرح و سایر قوانین تشخیص نداده‌اند.

مکانیزم اجرایی اعتبار در حساب جاری و دستورالعمل‌های اجرایی آن

الف- گزینش مشتری:

۱- قابل اعتماد و اطمینان بودن (با توجه به سوابق، حسن شهرت، معاملات بانکی و گردش حساب).

۲- قابلیت و صلاحیت فنی (سوابق و تجارب حرفه‌ای در امر تجارت، به استناد اسناد و مدارک و اطلاعات مکتوبه).

۳- ظرفیت مالی و کشش اعتباری (بررسی و ارزیابی وضعیت مالی مشتری با توجه به سوابق و حجم عملیات با بانک و سایر بانک‌ها).

۴- وثایق (مشتری یا باید از مشتریان با سابقه و معتبر بانک باشد، یا تضمینات و وثایق لازم را در اختیار بانک قرار دهد).

ب- تعیین خط اعتباری:

۱- تعیین میزان خط اعتباری با توجه به

توانمندی‌های مشتری و ارزیابی گزینش وی.
۲- تعیین مدت خط اعتباری که معمولاً برای مدت یک سال می‌باشد.

۳- تعیین نوع خط اعتباری به صورت‌های تضمین شده (Secured)، خط اعتباری گردان (Revolving Line of Credit)، خط اعتباری باز یا آزاد (Open Line of Credit)، که مشتری بدون ارائه پیش فاکتور در هر زمان که بخواهد، در رابطه با فعالیت‌های مرتبط مورد استفاده قرار می‌دهد، و هم چنین خط اعتباری تضمین نشده (Unsecured Line of Credit).

پ- انعقاد قرارداد مضاربه مطلق:

۱- بر اساس خط اعتباری تخصیص داده شده، سقف خاصی برای سرمایه مضاربه تعیین می‌شود.

۲- در قرار داد مضاربه، بانک به عامل وکالت می‌دهد تا در سقف سرمایه تعیین شده طی یک سال به صورت دفعاتاً واحده یا به تدریج از سقف اعتباری مشخص شده در حساب جاری استفاده کند.

۳- عامل تعهد می‌کند که از سقف اعتباری تخصیص یافته فقط در فعالیت‌های تجاری استفاده کند و در متن چک‌ها نیز به شماره و تاریخ قرارداد مضاربه منعقد اشاره نماید.

۴- عامل تعهد می‌کند که گزارش‌های مورد درخواست فعالیت‌های تجاری خود را در هر زمان یا در هر دوره به بانک ارسال دارد و امکان نظارت بر فعالیت‌های تجاری خویش را برای بانک فراهم کند.

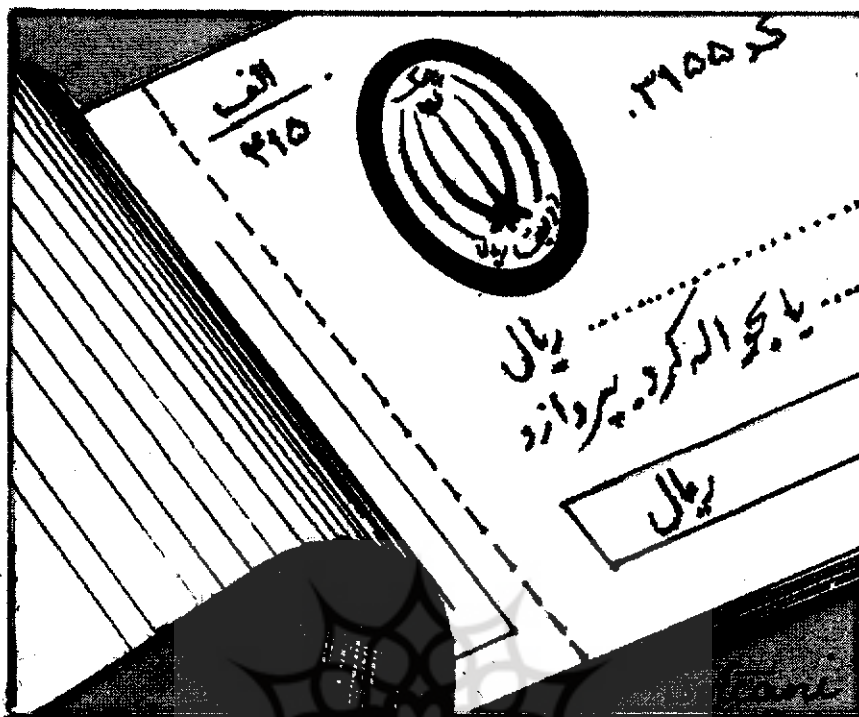
۵- سود حاصل از معاملات با توجه به سقف اعتباری و سرمایه مضاربه و مدت آن و دفعاتی که در طی یک سال مورد استفاده قرار می‌گیرد، توسط عامل پیش‌بینی شده و در صد سهم بانک از سود تحقق یافته مشخص و در قرارداد مضاربه قید می‌شود.

۶- سایر مواردی که در قراردادها کنونی مضاربه گنجانیده شده، عنداللزوم در این قراردادها نیز پیش‌بینی می‌شود.

ت- حسابداری:

۱- صدور هر چک و ارائه به بانک توسط عامل در حکم درخواست استفاده از تمام یا از بخشی از سرمایه مضاربه تخصیص یافته می‌باشد و بانک بلافاصله مبلغ مذکور را پرداخت نموده، از سقف اعتباری مشتری کسر می‌کند.

حق تمبر چک

▲ در سال ۱۳۸۰ حق تمبر هر یک برگ چک به ۲۰۰ ریال افزایش یافت.

اکبر پیروفر

یافته است.

با عنایت به اینکه بر طبق قانون صدور چک، مصوب سال ۱۳۵۵ و اصلاحیه‌ها و الحاقیه‌های بعدی، چهار نوع چک پیش‌بینی شده است که عبارتند از: چک عادی (عهده حساب جاری اشخاص) چک تأیید شده که اشخاص عهده بانک‌ها به حساب جاری خود صادر و توسط بانک محال علیه پرداخت وجه آن تأیید می‌شود (این نوع چک در عین حال که فعلاً رایج نشده است، همان چک عادی است، توأم با وصفی که شرح داده شد)، چک تضمین شده و چک مسافرتی که پرداخت وجه آنها مورد تضمین و تمهید بانک می‌باشد. حال با توجه به ماده ۴۴ قانون مالیات‌های مستقیم که مقرر می‌دارد: از هر برگ چک که از طرف بانک‌ها چاپ می‌شود، در موقع چاپ، دویست ریال حق تمبر اخذ می‌شود، این موضوع قابل طرح و بررسی است که حق تمبر شامل چک‌های تضمین شده و مسافرتی نیز می‌شود یا خیر؟

با توجه به تاریخچه حق تمبر در نظام قانونگذاری ایران، که فوقاً شرح داده شده، به نظر نویسنده، حق تمبر خاص چک‌های عادی است. در سیستم بانکی ایران، تا قبل از لایحه مصوب سال

مقررات مالیات بر شرکت‌ها و تجارت و غیره، مصوب ۱۲ فروردین ۱۳۰۹ ملنی خواهد شد. بر طبق ماده ۲۰۵ قانون مالیات بر درآمد، مصوب سال ۱۳۴۵ از هر یک برگ چک که از طرف بانک‌ها چاپ می‌شود، می‌بایست در موقع چاپ بیست دینار اخذ شود.

○ با توجه به اینکه ماده ۴۴ قانون مالیات‌های مستقیم مقرر داشته است که از هر برگ چک که از طرف بانک‌ها چاپ می‌شود، در موقع چاپ، دویست ریال حق تمبر اخذ شود، این پرسش مطرح است که آیا این حق تمبر شامل چک‌های تضمین شده و مسافرتی هم می‌شود یا خیر؟

در آخرین قانون مالیات‌های مستقیم، مصوب سال ۱۳۶۷ ضمن ماده ۴۴ مبلغ دو ریال حق تمبر به هر برگ چک که از طرف بانک‌ها چاپ می‌شود، تعلق می‌گرفته که در اصلاحیه سال ۱۳۷۱ ماده ۴۴ تغییر نیافته تا اینکه مطابق ماده ۱۲ اصلاحیه سال ۱۳۸۰ حق تمبر موضوع ماده ۴۴ به دویست ریال افزایش

به موجب ماده سوم قانون مالیات بر شرکت‌ها و تجارت و غیره، مصوب ۱۲ و ۱۶ فروردین سال ۱۳۰۹، برای هر ورق چک (بدون رعایت مبلغ) یکصد دینار مالیات تمبر تعلق می‌گرفت.

در قانون بعدی، یعنی قانون مالیات بر عایدات و حق تمبر، مصوب ۲۹ آبان سال ۱۳۱۲، ضمن فصل دوم آن ذیل عنوان «حق تمبر چک و سایر اوراق تجارتي» بر طبق ماده ۲۶ قانون مذکور چنین ذکر شده بود: از چک‌های صادره و یا معامله شده در ایران و وجوهی که از حساب جاری به وسیله قبض و یا حوالجاتی که از بابت اوراق اعتبار صادر می‌شود - به استثنای دستور انتقال وجه از حسابی به حساب دیگر - و یا سایر اوراقی که شبیه چک یا به منزله آن است، به هر مبلغی که باشد، ده دینار (یعنی حق تمبر).

چک‌هایی که از طرف وزارتخانه‌ها و ادارات و مؤسسات دولتی یا بلدی صادر می‌گردید، از تأدیه مالیات معاف شده بود.

در قسمت دوم ماده ۲۸ قانون مذکور قید شده بود که مؤسسات بانکی مکلفند قبل از تسلیم دفترچه چک به مشتریان خود، آنها را تمبر کنند.

مطابق ماده ۳۲ نیز به ترتیب و تدریجی که مقررات این قانون به موقع اجرا گذاشته می‌شود،

۱۳۳۱ که به بانک ملی ایران اجازه داده شد که به تقاضای مشتریان، چک‌های تضمین شده را (که پرداخت وجه آنها از طرف بانک تعهد شده باشد) در دسترس صاحبان حساب بگذارد، چکی به عنوان «چک تضمین شده» وجود نداشته است و قانون مؤخر بر تاریخ فوق، یعنی قانون مالیات بر درآمد، مصوب سال ۱۳۴۵، هم منصرف از چک‌های تضمین شده مذکور بوده است.

با این وصف، تسری حق تمبر موضوع ماده ۴۴ به چک‌های تضمین شده و مسافرتی که فعلاً رایج می‌باشند، به نظر نویسنده، نیاز به قانون دارد، چه بانک حق تمبر این نوع چک‌ها را به هزینه خود بپردازد، چه از خریداران دریافت و وصول نماید. بر طبق اصل ۵۱ قانون اساسی هم هیچ نوع مالیات وضع نمی‌شود، مگر به موجب قانون. موارد معافیت و بخشودگی و تخفیف مالیاتی نیز به موجب قانون مشخص می‌شود.

برای مزید اطلاع خوانندگان محترم یادآور می‌شود که بند ۱ دستورالعمل مورخ ۸۰/۱۲/۲۰ وزارت امور اقتصادی و دارایی به بانک مرکزی چنین است: حق تمبر هر برگ چک از دو ریال به دویست ریال افزایش یافته و این مقررات شامل کلیه چک‌هایی است که از تاریخ ۸۱/۱/۱ توسط بانک‌ها بفروش می‌رسد...

بانک مرکزی نیز در تاریخ ۸۱/۱/۷ تصویرنامه مذکور را به دستور لازم به سیستم بانکی ابلاغ کرده است.

انتقال عین مستاجر

به غیر، در اجاره

به شرط تملیک

بر طبق ماده ۱۲ قانون عملیات بانکی بدون ربا، مصوب سال ۱۳۶۲، بانک‌ها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور خدمات، کشاورزی، صنعتی و معدنی، اموال منقول و غیرمنقول را بنا به درخواست مشتری و تعهد او مبنی بر انجام

اجاره به شرط تملیک و استفاده خود، خریداری و به صورت اجاره به شرط تملیک به مشتری واگذار نمایند. در ماده ۵۷ آیین‌نامه فصل سوم قانون مذکور آمده است: «اجاره به شرط تملیک، عقد اجاره‌ایست که در آن شرط شود مستاجر در پایان مدت اجاره و در صورت عمل به شرایط مندرج در قرارداد، عین مستاجر را مالک گردد.»

به موجب ماده ۵۹ همان آیین‌نامه مقرر شده است: «بانک‌ها می‌توانند متحصراً به درخواست کتبی و تعهد متقاضی مبنی بر انجام اجاره به شرط تملیک و استفاده خود، اموال منقول و غیرمنقول برای ایجاد تسهیلات موضوع ماده ۵۸ را خریداری و به صورت اجاره به شرط تملیک، در اختیار متقاضی قرار دهند.» لازم به یادآوری است که تسهیلات موضوع ماده ۵۸ همان تسهیلاتی است که در ماده ۱۲ قانون ذکر شده است.

تبصره ۱ ماده ۶۰ آیین‌نامه موصوف بانک‌ها را مکلف کرده است که در قراردادهای منعقد، مباشرت مستاجر در استیفای منافع از عین مستاجر موضوع این ماده را قید نمایند، مگر در موارد قهری و اضطراری به تشخیص بانک.

به حکم ماده ۶۴ آیین‌نامه، در قرارداد اجاره به شرط تملیک باید شرط شود که در پایان مدت اجاره و پس از پرداخت آخرین قسط مال الاجاره، در صورتی که کلیه تعهدات مستاجر طبق قرارداد انجام شده باشد، عین مستاجر در ملکیت مستاجر درآید.

تبصره ماده مذکور اشاره به تسویه حساب قبل از پایان مدت اجاره دارد که در این صورت، بانک‌ها مجاز می‌باشند علاوه بر تخفیف لازم در مبلغ مال الاجاره باقی مانده، عین مستاجر را طبق قرارداد به مستاجر انتقال دهند.

علت طرح مقررات ذکر شده در این نوشته اینست که اتفاق افتاده مستاجر قرارداد اجاره به شرط تملیک، پس از تسویه حساب با بانک و در پایان مدت قرارداد اجاره، از بانک درخواست کرده که عین مستاجر به شخصی که او معرفی می‌کند، انتقال داده شود. آیا چنین درخواستی می‌تواند از طرف بانک قابل پذیرش باشد یا نه؟

با عنایت به عبارت «استفاده خود» در ماده ۱۲ قانون و تکرار آن در چند ماده از آیین‌نامه، که ذکر شد، چنین درخواستی با مقررات اجاره به شرط تملیک و توافق و تراضی بین بانک و متقاضی تسهیلات

(مستاجر) مغایرت دارد و قابل قبول از طرف بانک به نظر نمی‌رسد. بانک، مال مشخصی را بنا به درخواست مشتری و مشروط به استفاده او خریداری نموده و به صورت اجاره به شرط تملیک در اختیار مشتری (مستاجر) قرار داده است. بنابراین، مستاجر در پایان مدت اجاره نمی‌تواند از شرط معامله - که استفاده خودش از عین مستاجر بوده - عدول نماید و نمی‌توان گفت اگر بانک که طرف معامله و قرارداد می‌باشد، این درخواست را قبول کرد، مانعی برای اجابت درخواست مشتری وجود نخواهد داشت، زیرا خود بانک هم مأخوذ و متعهد به رعایت شرایط اجاره به شرط تملیک می‌باشد که توضیح داده شد.

مضافاً اینکه، شرط مباشرت مستاجر در استیفای منافع از عین مستاجر که در تبصره یک ماده ۶۰ آیین‌نامه قید گردیده، اگر هم محدود به مدت اجاره تلقی شود، در هر حال، کاشف از قصد و رضای طرفین معامله، یعنی بانک و مستاجر به استفاده شخص مستاجر می‌باشد نه شخص ثالث که به بعد از پایان مدت اجاره و مرحله انتقال مالکیت به مستاجر هم تسری دارد و خلاف مقررات ذکر شده نمی‌توان عمل نمود.

از نظر اجتماعی هم قبول درخواست مستاجر از سوی بانک محل ایراد است، زیرا می‌تواند بعضی اشخاص را به سوی سوداگری و سودجویی سوق دهد، به نحوی که از تسهیلات بانک استفاده کنند و در نهایت، بانک را با شخص ثالثی طرف معامله قرار دهند و در این میان، سوء استفاده از این کار بعید نخواهد بود.

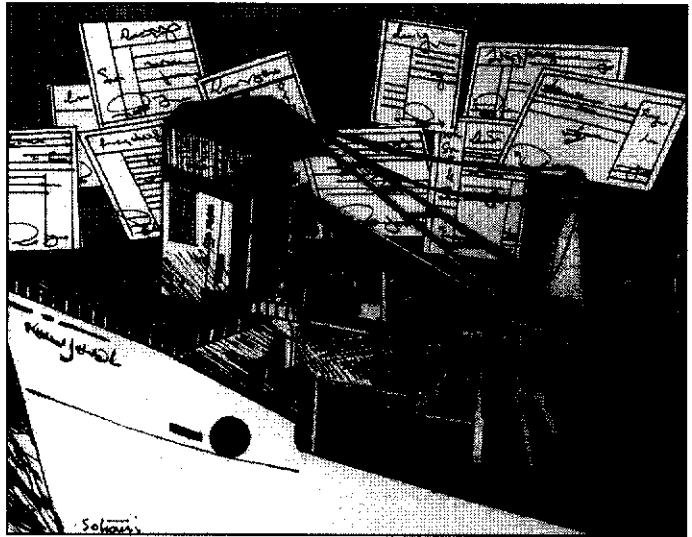
در پایان اضافه می‌نمایم که از دستورالعمل مصوب شورای پول و اعتبار هم انتقال عین مستاجر به ثالث استنباط نمی‌شود. با تصریح «استفاده خود» در ماده ۳، یکی از شروط قرارداد، عدم واگذاری عین یا منافع عین مستاجر به اشخاص دیگر از طریق اجاره و یا تحت هر عنوان دیگر می‌باشد. ضمن ماده ۱۲ هم تصریح شده است در صورتی که کلیه تعهدات مستاجر طبق قرارداد انجام شده باشد، عین مستاجر می‌بایست به ملکیت مستاجر درآید. ■

توضیح و تصحیح

در سطر ۱۳ ستون سوم صفحه ۴۱ شماره قبل، به جای «ماده ۹۰»، «ماده ۹» صحیح است.

بانک و اقتصاد

بررسی ویژگی‌های حقوقی اعتبارات اسنادی

علی رجبی

مقدمه

امروزه، تجارت بین‌الملل نقش بسزایی در تامین نیازهای کشورهای مختلف جهان به کالاها و مواد گوناگون دارد، به طوری که بسیاری از کشورها بدون دسترسی به واردات و عدم امکان صادرات برای ادامه حیات و حفظ ثبات اقتصادی خود دچار مشکل خواهند شد. از طرف دیگر، تجارت بین‌المللی این امکان را برای ملل جهان پدید آورده است که نه تنها رشد اقتصادی خود را بهبود بخشیده و نیازهای خود را برآورده سازند، بلکه به تولید و صدور کالاهایی بپردازند که در آن دارای مزیت نسبی هستند، لذا ضمن کاهش هزینه تولید، از منابع نیز به نحو بهینه استفاده کنند. در این زمینه، بانک‌ها نقش بسزایی را ایفا می‌کنند، لذا می‌بایستی مجموعه‌ای از حقوق مربوط به امور صادرات و واردات را که تقریباً تمام بانک‌های جهان پذیرفته‌اند، رعایت کنند.

دلایل و لزوم رعایت حقوق اعتبارات اسنادی

اجرا و انجام تعهدات قراردادی، بدون شک از مهمترین اهداف هر قرارداد است که طرفین و متعاقدين به منظور آن و به موجب قرارداد با هم دیگر مرتبط شده‌اند. در روابط قراردادی ملی و داخلی یک کشور، به لحاظ وجود دستگاه قضایی و نیروهای مورد نیاز برای انجام این تصمیمات، انجام تعهدات قراردادی مساله ساده‌تر و اضطراب متعاقدين کمتر است، ولی در روابط بین‌المللی به دلیل وجود موانع عدیده، طرفین قرارداد، از همان ابتدا، در جستجوی تامین کافی هستند تا به دور از هر گونه دلباوسی و اضطراب، در یک بستر امن تجاری به فعالیت

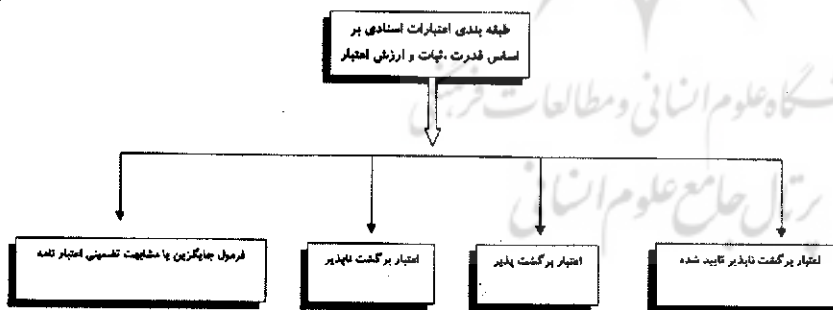
بپردازند.

مهمترین این موانع عبارتند از:

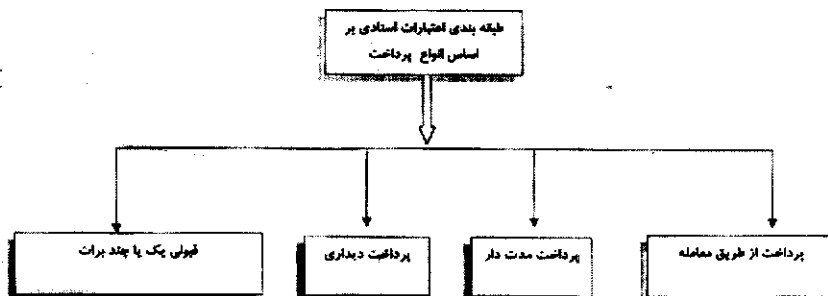
- ۱- عدم شناخت کافی طرفین قرارداد از وضعیت و حسن شهرت تجاری و حقوقی همدیگر.
- ۲- دوری و فاصله جغرافیایی بین طرفین قرارداد.
- ۳- مسایل ناشی از اوضاع و احوال سیاسی و اقتصادی کشورهای متبوع طرفین قرارداد و ثبات ارزی آنها.

- ۴- مسایل ناشی از موازین و مقررات کشورهای طرفین قرارداد (پلیس، مقررات محدود کننده ارزی، گمرکی و کنوانسیون‌ها...)
- ۵- مسایل راجع به نظم حقوقی و امکان یا عدم امکان توفیق در تحصیل و اجرای اجباری تصمیمات قضایی در کشوری غیر از کشور متبوع محکوم له و بالاخص در کشور محکوم علیه و اعتماد کمتر طرفین قرارداد در این خصوص به قوای قضایی و اجرایی کشور طرف دیگر قرارداد.

نمودار شماره یک

نمودار شماره سه

تحول و پیشرفت در موضوع معاملات و نحوه انجام و همچنین، قراردادهای مربوط به آنها، اموال دیگری چون خدمات و صلاحیت‌ها و حتی حقوق و امتیازات ممکن است از این مکانیزم استفاده کنند.

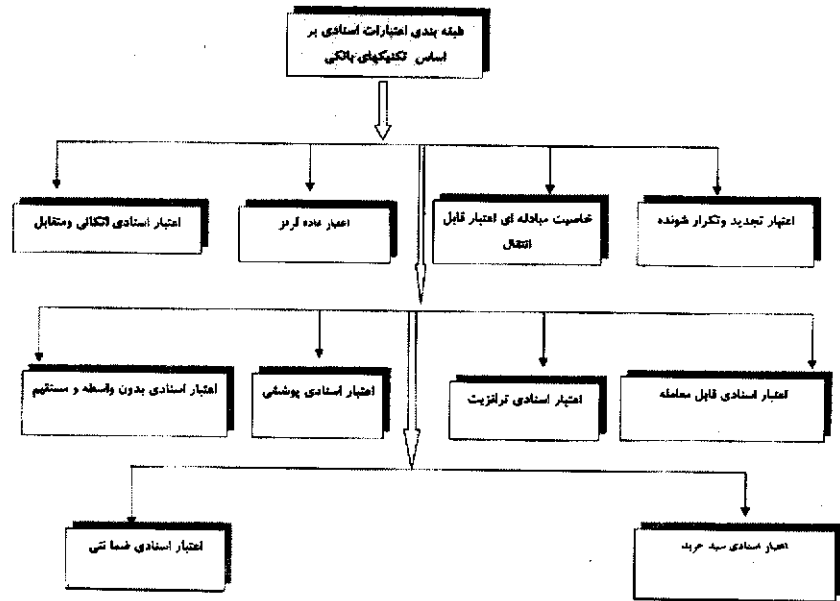
شرایط عمومی قرارداد گشایش اعتبار اسنادی

هرگاه بانک‌ها بخواهند هنگام گشایش اعتبار اسنادی، معادل صددرصد مبلغ اعتبار را نقداً از مشتری خود در تمام موارد وصول کنند، مانع بزرگی در راه گسترش تجارت وارداتی بروز خواهد کرد، زیرا پرداخت نقدی تمام وجه اعتبار اسنادی معمولاً برای مشتری بسیار مشکل است. از این رو، بانک‌های تجاری (بسته به وضع مشتری) عملاً قسمتی از مبلغ اعتبار را نقداً وصول کرده، برای تامین بقیه مبلغ، اعتباری را به خریدار می‌دهند که پس از ورود کالا و تسلیم اسناد، بقیه مبلغ کالا را خریدار به بانک بپردازد (البته کارمزد معمول هم به این اعتبار تعلق می‌گیرد). ولی بانک باید علاوه بر اعتبار کلی و عمومی مشتری خود، در قبال وجه اعتبار که نقداً پرداخت خواهد کرد، تامین کافی داشته باشد. در نتیجه، بانک‌ها ضمن قراردادی که در مورد اعتبار اسنادی تنظیم می‌کنند، کالای وارداتی را به عنوان وثیقه وصول طلب خود در نظر می‌گیرند و برای تامین این منظور، در روش حقوقی در نظر گرفته شده است:

۱- بانک به موجب قرارداد اعتبار اسنادی، وکیل غیرقابل عزل مشتری تلقی می‌شود که هرگاه پس از ورود کالا به گمرک، مشتری اقدام به پرداخت بدهی خود به بانک ننماید، بانک مستقیماً کالای وارده را به هر نحوی که لازم بداند، فروخته و از حاصل فروش آن طلب خود را وصول کند. مشکلی که در اتخاذ این رویه به نظر می‌رسد، آن است که اولاً، در این خصوص که وکالت بلاعزل تا چه حد موجب حفظ حقوق بانک می‌شود، تردید وجود دارد، زیرا ممکن است با وجود این وکالت، واردکننده خود اقدام به ترخیص کالا نماید و یا از طریق ضم امین، وکالت بلاعزل را متزلزل سازد و در نهایت، در صورت فوت موکل این وکالت زایل خواهد شد.

۲- هرگاه مشتری بانک قبل از ورود کالا به گمرک ورشکسته شود و با بعضی از طلبکاران مشتری نسبت به کالای وارده در گمرک، قرار تامین تحصیل کنند، بانک نخواهد توانست از طریق وکالت مندرج در قرارداد اعتبار اسنادی، مطالبات خود را از مشتری وصول کند. به این دلیل، در قراردادهای اعتبار اسنادی، خصوصاً در سال‌های اخیر، به این نکته بر می‌خوریم که بانک صاحب کالا شناخته شده است، لیکن معمولاً مقامات گمرکی این مالکیت را صوری

نمودار شماره دو

اعتبارات اسنادی صرفاً ابزاری برای پرداخت و موجب اعتبار یا وسیله اعتبار برای پرداخت نیستند، بلکه می‌توانند وسیله ایجاد اعتبار نیز باشند.

حوزه عمل اعتبارات اسنادی

اعتبارات اسنادی صرفاً ابزاری برای پرداخت و موجب ایجاد اعتبار یا وسیله اعتبار برای پرداخت نیستند، بلکه می‌توانند وسیله ایجاد اعتبار نیز باشند. بنابراین، اعتبارات اسنادی:

۱- وسیله و مکانیزم مطلوب برای پرداخت می‌باشند، به این نحو که با استناد به تحویل اسناد و مدارک معرف کالا به فروشنده، پرداخت فوراً صورت می‌گیرد، یا ترتیب پرداخت عدول ناپذیر (به استثنای تقلب) از طرف بانک یا بانک‌ها صورت می‌گیرد.

۲- وسیله و مکانیزم ایجاد اعتبار برای فروشنده می‌باشند، بدین ترتیب که فروشنده با اتکا و بر پایه اعتبار ایجاد شده می‌تواند برای تولید کالاهای خود تامین مالی کند. مثلاً فروشنده‌ای که اعتبار گشوده شده به نفع خود را دارد، می‌تواند از بانک خود در راه تولید کالا پیش پرداخت دریافت کند، یا تولید کننده برای تولید خود تامین مالی کند.

لازم به ذکر است که اعتبار اسنادی فقط مختص به واردات نمی‌باشد، بلکه در صادرات نیز کاربرد دارد. همچنین، منحصر به خرید و فروش یا واردات و صادرات کالا نیست، بلکه هر چه به جلو می‌رویم، با

۶- عدم امکان اجرای تصمیمات قضایی و داوری اتخاذ شده یک کشور در کشور دیگر.
۷- نبود دستگاه‌ها و سازمان‌های قضایی و داوری بین‌المللی اجباری با قدرت و ابزار لازم اجبارکننده و به فرض امکان، تحصیل حکم و تصمیم قضایی اجباری و اجراکننده تعهدات قراردادی مورد اختلاف در کشور بدهکار و متعهد و مسایل ویژه آن، چون کندی و زمان ببری اجرا، امکان جبران خسارت (مثل بحث مشروعیت آن) و سایر مسایل دیگر.

مفهوم اعتبارات اسنادی

در بیان اعتبارات اسنادی، ماده ۲ مقررات متحدالشکل (ماده UCP/500) چنین اشعار می‌دارد: از نظر این مواد، عبارت «اعتبارات اسنادی» و «اعتبارات اسنادی ضمانتی Stand-by» که از این پس اعتباراتشان می‌نامیم» به معنی هر قراردادی است که چه به صورت اسمی یا توصیفی به موجب آن بانکی (بانک گشایش کننده اعتبار) بنا به درخواست و دستورات مشتری اش (درخواست کننده اعتبار) یا از سوی خود موظف می‌شود تا در برابر اسناد مقرر شده مشروط بر رعایت شرایط اعتبار:

الف- پرداختی را به شخص ثالث (ذینفع اعتبار) یا به حواله کرد او انجام دهد، یا بروات صادره توسط ذینفع را قبول و پرداخت کند. یا

ب- به بانک دیگری اجازه دهد که پرداخت آن را انجام دهد و یا این بروات را قبول و پرداخت کند. یا

پ- به بانک دیگری اجازه معامله دهد.

از نظر این مواد، شعب یک بانک در کشورهای مختلف به عنوان بانکی دیگر تلقی می‌شوند.

تشخیص داده، تاجر افتتاح کننده اعتبار را مالک واقعی تلقی می‌کند.

در نتیجه، برای تسهیل امر تجارت وارداتی و گسترش اعتبارات اسنادی باید راه حل‌های دیگری را اندیشید که با واقعیت مراودات بازرگانی بین‌المللی بیشتر منطبق باشد.

ویژگی‌های حقوقی اعتبارات اسنادی

در حقوق اعتبارات اسنادی، اسناد اعمال و تعهدات لازم و ایجاد شوند یا تحقق یابند برخوردار از ویژگی‌ها و مکانیزم اختصاصی می‌باشند که می‌بایست ابتدا در فرایند حقوق منتخب حاکم بر آنها ملاحظه شوند. ولی به لحاظ مقررات متحدالشکل اتاق بازرگانی بین‌الملل (C.C.I) و طبیعت خاص این حقوق دیدگاه خاصی را می‌طلبد. به عنوان مثال، اعتبارنامه به عنوان یک سند بانکی از اعمال حقوقی با ویژگی‌های خاص خود برخوردار می‌باشد، که در مواردی مشابهت و همسویی جدی با حقوق براتی (Cambiaire) راجع به اسناد تجاری دارد و با آثار همانند دارند. مثلاً حقوق ذینفع مستقیماً از اعتبارنامه ناشی می‌شود که با ابلاغ آن محقق می‌گردد و نه از روابط اولیه و موجد که بین خریدار و فروشنده وجود دارد. (ماده UCP2) و یا بارنامه که ذینفع آن را مهیا می‌کند و تحویل می‌دهد، مبین مالکیت محل آنها برای دارنده آنها می‌باشد. تعهد یا تعهدات بانک نیز مستقل، قائم به خود و منفک از روابط دیگر می‌باشند که اگر تقلبی در کار نباشد:

اولاً فرمان دهنده (مشتري) نمی‌تواند مانع اجرای آن و پرداخت از طرف بانک به ذینفع شود، چرا که تعهدات بانکی دارای ویژگی بارز استقلالی است که حتماً می‌بایستی ایفا شود، یعنی مشتري نمی‌تواند (مگر به تقلب) به هیچ دلیلی اعتبار گشایش یافته و لازم الاجرا شده را متوقف کند و بخواهد آن اعتبار در حق ذینفع کارسازی نشود. به عنوان مثال:

۱- مشتري نمی‌تواند اگر طلبی از جهت دیگر از ذینفع دارد یا پیدا کند، به تهاوتر متوسل شود و از این زاویه به بانک دستور عدم پرداخت و یا عدم انتقال اعتبار اسنادی را بدهد.

۲- مشتري نمی‌تواند حتی اگر طلبی از زاویه همان قرارداد موجد و بنیادی (قراردادی) که در راستای پرداخت آن اعتبار گشوده شده) پیدا کند و مثلاً تعدیلی در آن بوجود آید که بازپرداخت ما به ازایی از فروشنده به خریدار یا کاهش بها را ایجاد نماید، متوسل شود و بخواهد که تهاوتر صورت گیرد.

۳- مشتري نمی‌تواند به هیچ وسیله دیگر و هیچ مجرای حقوقی متوسل شود و بخواهد که اجرای تعهد بانک صورت نگیرد یا معلق گردد (به جز تقلب مشتري).

۴- مشتري نمی‌تواند حتی اجرای ناقص و معیوب قرارداد اولیه را که (خارج از موارد تقلب) اشکالی دارد، وسیله توقف تعهدات بانکی قرار دهد، چه اساساً تعهد بانک مستقل از قرارداد تجاری بنیادی می‌باشد.

ثانیاً، وقتی اعتبار نامه صادر و ابلاغ می‌شود، موضوع آن، متعلق به حق ذینفع است و نه شخص دیگر. در واقع، ذینفع، یعنی فروشنده کالا، از آن لحظه به بعد طلبکار بانک گشایش کننده اعتبار و صادرکننده اعتبار نامه می‌شود. همچنین، اگر بانک دوم (بانک ذینفع) یا بانک‌های دیگر اعتبار نامه را

○ بانک باید علاوه بر اعتبار کلی و عمومی مشتري خود، در قبال وجه اعتبار که نقداً پرداخت خواهد کرد، تامين کافی داشته باشد و به همین دلیل، بانک‌ها گالای وارداتی را به عنوان وثیقه وصول طلب خود در نظر می‌گیرند.

تایید کرده باشند، آنها نیز بدهکار ذینفع واقع می‌شوند. به عبارت دیگر، دو یا چند ضامن، بدین ترتیب، برای پرداخت دین (یک دین) خریدار مطرح می‌شود و نه اینکه یک طلب چند بدهکار داشته باشد. بنابراین، طلب ذینفع از بانک یا بانک‌ها، به موجب صدور اعتبار نامه و ابلاغ آن به او محقق می‌شود و نه چیز دیگر.

ثالثاً، در همین روند استدلالی بالا بانک‌های ذی‌مدخل نیز نمی‌توانند به روابط مذکور استناد نمایند. **اجزای طیف ویژگی‌های حقوقی اعتبارات اسنادی**

۱- فرمالیسم - تئوری ظاهر و شکل اسناد و مدارک (اصالت شکل و ظاهر): در اعتبارات اسنادی، همچون اسناد تجاری، اهم توجه، عمدتاً به ظاهر و شکل و فرمالیته‌های مربوط به اسناد و مدارک معطوف است و کمتر به طبیعت و یا ماهیت حقوقی آنها نگر بسته می‌شود و همچنین، شرایط و ویژگی‌های شکلی و اطلاق و جزمیت آنها بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد. مثلاً بی‌اعتباری یا موثر بودن اعتبار نامه، بیمه نامه برات و اسناد دیگر و مدارک دیگر چون فاکتورها، پروفرما و سیاهه‌های تجاری و... براساس ظاهر و تصدیق اصالت ظاهری به نحو متعارف ملاک می‌باشد. همچنین، مسایل و محتویات اعتبارات اسنادی مثل ارزیابی قابل برگشت بودن یا نبودن، مدت‌دار بودن یا نبودن، گران بودن یا نبودن و... صرفاً براساس اطلاق و جزمیت ظاهری شرط یا شرایط

مندرج در اعتبار نامه مورد شناسایی و ملاک عمل قرار می‌گیرد، مثلاً نکته جالب توجه اینکه حتی رنگ‌ها و نحوه نگارش ویژه یا فرمول‌های تیپ اصطلاحاتی و انشایی... مبین معانی و مفاهیمی خاص هستند که در آنها صرفاً رنگ یا شکل یا فرمول ملاک عمل قرار می‌گیرد. به عنوان مثال، دو خط مورب نشان‌دهنده عدم قابلیت مبادله‌ای بودن اسناد یا اعتبارات تجاری می‌باشد و یا نوشتن با مرکب قرمز (Red Clouse) نشان دهنده امکان قید شرط پیش پرداخت می‌باشد. بنابراین، آنچه عمدتاً در اعتبارات اسنادی و اسناد تجاری مهم است، در یک روند حقوق کامیبری، اصالت شکلی و فرمالیته است و نه منشاء صدور یا محتوا و یا ماهیت آن منشاء.

۲- مالکیت محل: در اعتبارات اسنادی، همچون سایر اسناد تجاری، بحث جالب توجهی که مطرح می‌باشد، عبارت است از تمایز حقوق عینی و دینی در یک روند هدایت شده به طرف قبول و پذیرش حق عینی برای ذینفع اعتبار، نسبت به آن از یک طرف، و برای دارندگان و متصرفین اسناد و مدارک (پاکت مدارک نسبت به موضوع آنها، به ویژه نسبت به موضوع و محتوای بارنامه و برات و...) از طرف دیگر می‌باشد. هر چند دارندگان این اسناد پس از تحویل گرفتن آنها در چارچوب قواعد و مقررات متحدالشکل ابتدا و سپس در جریان حرکت دادن آنها (مثلاً به سوی خریدار) دارای نوعی Gage و حق عینی تعمی (وثیقه) بر آنها و بر موضوع آنها هستند، ولی تحت شرایطی همانا آن حق ممکن است به حق عینی اصلی تبدیل شود و دارنده سند به عنوان مالک برخوردار از تمامی حقوق مالکانه شود که بدین ترتیب، حق مالکیت او به مثابه حق عینی اصلی استوار گشته و استقرار می‌یابد.

با توجه به موارد ذکر شده عنایت شود که طلب ذینفع از بانک که به موجب اعتبار نامه صادره محقق شده، جزو دارایی بلا قید و شرط ذینفع و از عناصر مثبت آن به حساب می‌آید، یعنی از عناصر بستانکاری دارایی فروشنده است که حتی ممکن است به وسیله ثالث مثلاً به وسیله طلبکارانش (به غیر از دهنده فرمان (مشتري) اگر طلبکار باشد با شود) تامين و توقیف شود.

به همین نسبت، میزان اعتبار گشوده شده توسط بانک از عناصر منفی دارایی بانک به حساب آمده، جزو بدهکاری‌هایش منظور می‌شود و تا وقتی که ایفا شود، همین طور است نسبت به دهنده فرمان (مشتري) که باز همان مبلغ اعتبار و ستون بستانکاری او جزو عناصر منفی دارایی او لحاظ می‌شود، بدیهی است که در آنچه به اعتبار نامه و موضوع اعتبار ایجاد شده و قابل پرداخت آن مربوط می‌شود، کماکان بحث از طلب دین می‌شود و یا محصور در قالب

خانواده حقوق دینی هستیم. اعتبارنامه‌ای که صادر می‌شود، خود وثیقه تعهدات محقق شده یا محقق شونده متقابل است، همچنانکه تعهدات، اسناد و تضمینات متقابل خود و وثیقه سهیل الوصول متعهدین واسطه چون بانک‌ها و متعهد اولیه و اصلی اعتبار نامه می‌باشد که این معانی خود افاده مقوله حقوق مالکانه و تسویری محل را می‌نماید. ولی در آنچه مربوط به موضوع اسناد و مدارک در برگشت و متقابل اعتبار نامه می‌شود که معرف و متضمن هدایت و حرکت مبیع است، مرزها و چارچوب‌های دینی، در حقوق اعتبارات اسنادی بسیار شکسته و یا شکننده شده است.

۳- وصف مصونیت، عدم ورود ایرادات و استثناها: حقوق اعتبارات اسنادی، همچون حقوق اسناد تجاری، بر خوردار و بهره‌مند از ویژگی قابل توجه مصونیت اسناد و اعمال یا عملیات اجرا شده بر روی آنها از ناحیه مسوولان و ضامنینی درگیر نسبت به دارنده می‌باشد. هیچ یک از متعهدین و ضامنین نمی‌توانند به منظور مبرا دانستن خود یا سرپیچی از ایفای تعهد خود در مقابل دارنده سند، متوسل به عیوب و ایرادات و استثنائات و طرح خدشه و... راجع به روابط و عملیات یا عیوب مراحل مختلف صدور یا انتقال و... شوند، حتی اگر در سلسله ایادی متعاقبه اشکالات جدی و عیوب یا تقلبات یا جرایم ارتکاب یافته و ثابت شده باشد، دارنده سندی که در یک روند عدم اطلاع و با حسن نیت آن را دریافت کرده یا عملیات حقوقی انجام داده است، از این گونه ایرادات و اشکالات مصون خواهد بود و حقوق او محفوظ خواهد ماند.

یکی از معدود موارد معافیت از ایفای تعهد و مبری شدن ز مسوولیت در حالت ارتکاب جرم قابل تصور است و یا واهی بودن سند، مثلاً برائتی از ابتدا جعل شده باشد و یا اصلاً برات سازشی بوده و مبتنی بر

رابطه حقیقی و واقعی نبوده باشد و یا اصلاً صادرکننده یا قبول کننده آن از اساس مفقود و معدوم باشند که پس از به جریان افتادن و دست به دست گشتن، همچنان یک سند کامل تجاری تلقی شده و دارای تمام آثار آن می‌باشد. کفایت می‌کند که دارنده از ایرادات مذکور بی اطلاع باشد و با حسن نیت آن را بپذیرد و مبادله کند. فلذا در چنین حالاتی، ایادی با حسن نیت بعدی و دارنده با حسن نیت، مصون از هر گونه ایراد و اعتراض و استثنا می‌باشند. همچنین است برای مواردی که تزویر صورت می‌پذیرد، مثلاً سندی در وسط راه مورد دستکاری و تزویر واقع می‌شود که باز

اعتبارنامه حکم ضمانت‌نامه‌ای را دارد که متعهد آن بانک است و وقتی هم که انتقال داده می‌شود، به بانک‌های معتبر انتقال داده می‌شود.

منتقل الیه و تحویل گیرنده غیر مطلع و با حسن نیت مصون از ایراد تزویر می‌باشد. دارنده سند می‌تواند به مسوولان مراجعه کند و از نهایت، ایادی قبل از تزویر نسبت به مبلغ و یا مفاد اصلی سند و ایادی بعد از تزویر نسبت به مبلغ یا مفاد مزور متعهد و مسوول خواهند بود. لازم به ذکر است که ویژگی مصونیت به حد اعلا در ارتباط با اسناد تجاری دخیل در اعتبارات اسنادی عمل می‌کند و در آنچه اوراق و مدارک دیگر همراه و یا ضمیمه سند تجاری مربوط می‌شود، مصونیت از ورود ایرادات تابع اصل احراز معقول و متعارف صحت ظاهری آنها و تطبیق و تطابق با اعتبار نامه است و ارزیابی مستقل از مفاد و شرایط اعتبار نامه صورت نمی‌گیرد. وانگهی، سند بانکی اعتبارنامه، خود نیز به صورت ذاتی و بتایر دخالت بانک معتبر و گردش احتمالی آن در اختیار بانک‌های

ابلاغ کننده و معامله‌گر معتبر بسیار کم و نادر مورد اعتراض و ایراد می‌تواند باشد. در واقع، اعتبار نامه حکم ضمانت‌نامه‌ای را دارد که متعهد آن بانک است و وقتی انتقال داده می‌شود، به بانک‌های معتبر انتقال داده می‌شود، حال چه منتقل الیه بانک ابلاغ کننده باشد و چه بانک‌های دیگر، که در هر حال، نظر به وجود نامه گشایش اعتبار و قرارداد آن که سابقه و نسخه آن نزد بانک‌های گشایش کننده اعتبار باقی می‌ماند، دخل و تصرف و جعل امضا یا تزویر در مفاد آن عملاً غیر ممکن است. فلذا بحث مصونیت صرف نظر از صدق آن راجع به اعتبار نامه و نسبت به مفاد آن، برخلاف اسناد تجاری زمینه چندانی ندارد، مانند ضمانت‌نامه‌های بانکی، خودداری شرایطی است که آن را فوق‌العاده مطمئن می‌سازد و از همین جا نقش ارزنده اعتبارات اسنادی و دلایل اصلی استفاده از آنها به عنوان بارزترین مکانیزم پرداخت آشکار می‌گردد. ولی زمانیکه بحث از ایرادات و استثناها راجع به قرارداد بنیادی یا اعمال حقوقی و قراردادهای دیگر تحقق یافته در جریان گشایش اعتبار مطرح می‌شود، مانند قرارداد بیع پایه و تکمیلی یا نامه گشایش اعتبار و قرارداد آن و... ویژگی بارز مصونیت به تبع استقلال و قانمیت به خود اعتبارنامه و تعهد موضوع به زیبایی حتی بهتر از ضمانت‌نامه‌های بانکی عمل می‌کند، چه ضمانت‌نامه بانکی مبین تعهدات بانک ضامن در حالات عدم اجرای تعهدات متعهد اصلی و عدم پرداخت ثمن از ناحیه اوست و برحسب نوعی عقد ضمان مستقل بانکی ایجاد می‌شود، در حالیکه در اعتبارات اسنادی بانک متعهد (هر کدام که باشند)، مسوول و متعهد پرداخت ثمن به طور مستقل می‌باشد و نه اینکه ایفای تعهد او منوط به عدم ایفای تعهد از ناحیه دیگری باشد.

ادامه دارد

نتیجه‌گیری

در این مقاله، سعی شد تا یکی از نیازهای مبرم فعالیت‌های اقتصادی روز تحت عنوان «اعتبار در حساب جاری» تشریح شود و مشخص شد که اعطای تسهیلات اعتبار در حساب جاری با موازین شرعی و قانونی و دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌های مربوطه هیچگونه مغایرتی ندارد و می‌توان نسبت به احیای این ابزار مالی و نیاز مبرم مشتریان بانک‌ها در چارچوب قرارداد مضاربه اقدام نمود. با احیای این ابزار مالی در سیستم بانکی، نه تنها به یک نیاز مبرم فعالان اقتصادی پاسخ مناسب داده خواهد شد، بلکه با بهره‌گیری بهینه از منابع بانک، سرعت گردش نقدینگی، در

بقيه از صفحه ۴۱

احیای ابزار مالی...

۲- تعهدات بانک بر اساس خطوط اعتباری مشتریان زیر خط بیلان تحت عنوان تعهدات بانک بابت قراردادهای مضاربه ثبت و نگهداری می‌شود.

۳- پس از هر بار استفاده از سرمایه مضاربه، از میزان تعهدات بانک در بند ۲ کسر و مبلغ استفاده شده، به قسمت دارایی ترازنامه سرفصل تسهیلات اعطایی مضاربه منتقل می‌شود.

نظر گرفتن سرمایه مطمئن و سهیل الوصول برای مشتریان اعتباری می‌توان به تضعیف و از بین بردن بازار موازی ربوی و غیر قانونی در کنار سیستم بانکی اقدام کرد و تحرک و رونق بیشتری را در بخش تجاری بوجود آورد که آثار آن به سایر بخش‌های اقتصادی نیز قابل انتقال است.

این موضوع که آیا می‌توان به احیای تسهیلات «اعتبار در حساب جاری» در سایر بخش‌های اقتصادی با بهره‌گیری از سایر عقود اسلامی اقدام نمود، موضوع تحقیقی است که در آینده کارشناسان و صاحب‌نظران و محققان بانکداری می‌توانند به آن بپردازند.